

Oproep tot verzet. De maatschappelijke relevantie van feministische theologieën

door Anneleen Decoene
verschenen in *Vrouw & Geloofkrant*, (2013).

Bijdrage aan de feestzitting *Vrouw & Geloof*, Leuven, 22 juni 2013.

Hoe moeten we leven? Hoe moeten we leven in een maatschappij waarin begrotingstekorten worden weggewerkt met GAS-boetes, waarin tien procent van de Belgische bevolking vijftig procent van de rijkdom bezit, waarin steeds meer vrouwen door het glazen plafond breken en tezelfdertijd armoede vervrouwelijkt, waarin onder het mom van ‘neutraliteit’ bevolkingsgroepen gevisieerd en gediscrimineerd worden, waarin oudere mensen steeds langer moeten werken op het moment dat de jongerenwerkloosheid hoge toppen scheert, waarin banken gered worden, iedereen en alles moet besparen maar grote multinationals geen belastingen betalen, waarin de mythe wijd verspreid is dat wie hard werkt succesvol slaagt en wie tussen de mazen van het net valt dat aan zichzelf te danken heeft? Hoe moeten we leven in een maatschappij waarin voorgehouden wordt dat het neoliberale kapitalisme met haar grenzeloze groei, haar concurrentie en haar winststreven de enige mogelijke en vooral de enige realistische samenlevingsvorm is? Hoe moeten we leven in een maatschappij waarin er, in de woorden van Margaret Thatcher, geen alternatief is?

In zo’n maatschappij heb ik feministische theologie broodnodig. Ik vind in feministische theologie de moed om te leren leven voorbij de onverschilligheid, ik vind er de kracht om niet toe te geven aan de moedeloosheid.

De feministische theologische traditie ervaar ik als een erg diverse verzameling van kritische visies, theorieën en praktijken, die zoeken en verlangen naar een samenleving vrij van dominantie. Met bell hooks zie ik feminisme als “niet enkel een strijd om een einde te maken aan het superioriteitsgevoel van de man of een beweging die streeft naar gelijke rechten voor de vrouw. Feminisme is een vastberaden inzet om een einde te maken aan de ideologie van overheersing, zodat de zelfontwikkeling van mensen voorrang kan krijgen op economische groei, imperialisme en materiële wensen.”¹ Ik pleit voor een feministisch perspectief dat bevrijding niet definieert als gelijkheid verwerven met de heersende klasse, maar dat het maatschappelijke kader waarin mannen en vrouwen zich bewegen in vraag durft te stellen. Feministische theologie is voor mij een radicale cultuur- en religiekritiek. Ze tekent protest aan tegen de bestaande onderdrukking in religie en samenleving, en beoogt het opheffen van lijden ten gevolge van geweld, uitbuiting en onzichtbaarheid. Ze zoekt alternatieven en verlangt naar die andere samenleving waar rechtvaardigheid en heelheid de spelregels zijn.

Zo’n feministisch perspectief heeft niet alleen oog voor de wijze waarop seksisme de levens van vrouwen tekent, maar analyseert en transformeert noodgedwongen ook andere vormen van

¹ B. HOOKS, *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism*, Boston, 1981, p. 194.

machtsongelijkheid. Dit feministisch perspectief, dat schatplichtig is aan de rijke traditie van zwart feminisme, zoekt naar verbanden tussen verschillende vormen van discriminatie. Dit feministisch perspectief leert mij dat mijn identiteit gevormd wordt op het kruispunt van verschillende assen van betekenisgeving, zoals gender, etniciteit, klasse, seksualiteit, nationaliteit. Deze assen bepalen elkaar, komen gelijktijdig tot stand. Dat betekent bijvoorbeeld dat mijn vrouw-zijn steeds bepaald wordt door mijn middenklassepositie en mijn witte etnische positie. Het betekent dat iederéén gesitueerd is op die verschillende assen en de eraan verbonden machtspositie. Ook mannen hebben een genderpositie, ook witte mensen zijn gesitueerd als het over etniciteit gaat. Dit feministisch perspectief zet niet alleen onderdrukte groeperingen aan tot bevrijding, maar daagt ook dominante groeperingen uit tot zelfreflectie.

In feministische theologie klinkt voor mij dan een zeer duidelijke oproep om een gesitueerde visie te ontwerpen, om bij het spreken en handelen te vertrekken vanuit een analyse van onze sociale posities en de machtsverhoudingen die daarmee verbonden zijn. De plaats waar mijn voeten staan in de concrete materiële werkelijkheid, bepaalt immers hoe ik denk, wat ik zie en niet zie.

Wat leveren deze inzichten op, voor mij – misschien ook voor ons? - als witte christelijke middenklasse vrouwen in een neoliberale context, gekleurd door racisme, seksisme en een geschiedenis van christelijke overheersing? Het antwoord op deze vraag is confronterend. Duidelijk wordt dat ik in deze context ook dominante posities inneem, dat ik niet enkel slachtoffer ben van een systeem van seksistische onderdrukking, maar dat ik ook medeplichtig ben aan machtsstructuren die mij bevoordelen, en mij witte, middenklasse en christelijke privileges toekennen. “Ik ben verantwoordelijk voor het huis dat ik niet bouwde, maar waarin ik leef”², schreef Dorothee Sölle. Hoe hiermee om te gaan? Hoe vanuit deze meervoudige positie, van onderdrukking en dominantie, werken aan bevrijding? Hoe vanuit deze positie spreken over die God van bevrijding?

Verzet aantekenen tegen deze medeplichtigheid is mogelijk. Dat verzet zal er in de eerste plaats in bestaan om blinde vlekken zichtbaar te maken, om stilte te doorbreken. Dominantie uit zich immers in onzichtbaarheid, in vanzelfsprekendheid. Tenminste: voor diegene die de dominante positie inneemt. Anderen, die gedwongen geconfronteerd worden met deze dominante positie, ervaren zeer zichtbaar in hun levens dit geweld. Feministen zijn vertrouwd met dit mechanisme van zichtbaarheid en onzichtbaarheid: we hebben ervaren hoe mannen onwetend zijn over de wijze waarop seksisme hen mannelijke privileges toekent, hoe deze privileges voor hen onzichtbaar maar voor ons maar al te zichtbaar en ervaarbaar zijn. Voor witte mensen, voor middenklasse mensen, voor christelijke mensen, kan het niet anders zijn. Ook wij werden zorgvuldig geleerd privileges niet te herkennen, niet te zien, en over onszelf te denken als neutraal of normaal.

Toen ik geconfronteerd werd met de vragen “Wat betekent het voor jou om wit te zijn?” of “Hoe bepaalt jouw middenklassepositie de keuzes die je maakt?” of “Welke voordelen geeft jou de

² D. SÖLLE, *Thinking about God. An Introduction to Theology*, Philadelphia, PA, Trinity Press International, 1990, p. 55.

dominante positie van de christelijke traditie ten opzicht van andere religieuze tradities in onze samenleving?” moest ik in eerste instantie het antwoord schuldig blijven. Wellicht is dat voor u niet anders. Tenzij u van nabij betrokken bent bij de levens van anderen in niet-dominante posities – zoals moslimvrouwen, joodse vrouwen, vrouwen in armoede, zwarte vrouwen... De werking van macht in een samenleving wordt namelijk het scherpst zichtbaar wanneer gekeken wordt vanuit niet-dominante posities. Het is dan ook slechts door de ogen van de ander dat we zicht krijgen op de eigen dominante machtspositie.

Het verzet dat witte christelijke middenklasse vrouwen in onze samenleving te ontwikkelen hebben, toont zich dan als een voortdurend proces van bewustwording, steeds geïnspireerd door die anderen in minder machtige posities. Wat niet gekend is, kan immers niet getransformeerd worden. Het is daarbij van belang te achterhalen hoe we geworden zijn wie we zijn, welke geschiedenissen onze positie kleuren, zodat we bewust een andere, minder gewelddadige toekomst kunnen creëren. Doreen Hazel verwoordt het treffend: “Van witte mensen vraagt dit de bereidheid om naast Rembrandt, Beethoven en Bach, ook slavernij, kolonisatie, imperialisme en wit superioriteitsdenken te aanvaarden als onderdeel van hun culturele erfenis, en vervolgens ook de bereidheid om voor heel die erfenis verantwoordelijkheid te nemen.”³ Het gaat om het herinneren van wat vergeten wordt. Hoe zijn geschiedenissen van kolonialisme en feminisme met elkaar verweven in de vrouwenbeweging? Hoe speelt de verwerking van het oorlogsverleden een rol in de aanwezigheid van racisme vandaag? Welke invloed heeft de geschiedenis van christelijke overheersing op onze huidige omgang met levensbeschouwelijke verschillen? En waar vinden we in de geschiedenis – tegen deze erfenissen van kolonialisme, overheersing, kapitalisme – voorbeelden van verzet, gevaarlijke herinneringen, die tonen hoe het anders kan?

Deze bewustwording, die zowel een socio-politiek als een persoonlijk proces is, is geen doel op zich. Ze staat toe om vanuit een kritische visie actie te ondernemen. Uiteindelijk gaat het om een materiële ommekeer, om het anders verdelen van middelen, rijkdom en kansen, om het leven van een niet-verwoestende levensstijl. Dat uit zich in kleine en grote handelingen: voor welke bank we kiezen, in welke buurt we wonen, met wie we onze tijd doorbrengen, voor welk socio-economisch productiesysteem we willen ijveren...

Witte christelijke middenklasse vrouwen staan voor de opdracht zich te engageren in een kritische zelfreflectie omtrent de eigen dominantie, steeds in verbondenheid met en geïnspireerd door anderen in minder machtige posities. Deze zelfreflectie is de voorwaarde voor een samenwerking met die anderen, de voorwaarde voor een solidair verzet. Indien geen rekening gehouden wordt met aanwezige machtsverhoudingen, creëert solidariteit immers enkel nieuw geweld. De rol van witte christelijke middenklasse vrouwen in deze solidariteit bestaat er enerzijds in om de normale, dominante reflex van het-voor-het-zeggen-te-hebben af te leren. In deze solidariteit wordt de agenda bepaald door hen in minder machtige posities. Anderzijds worden christelijke middenklasse vrouwen uitgedaagd om de macht die ze hebben aan te wenden op het maatschappelijke forum, om daar verandering te creëren. Hier ligt bijvoorbeeld de uitdaging om

³ D. HAZEL, *Dochters van Cham. Theologie vanuit womanistisch perspectief*, Gorinchem, Narratio, 1998, p. 87.

zich als witte christelijke middenklasse vrouwen luid en duidelijk uit te spreken tegen het misbruik van feminisme voor racistische doeleinden in de hoofddoekendebatten.

Dat feministische visioen van die samenleving vrij van dominantie en die feministische notie van gesitueerdheid plaatst christelijke witte middenklasse vrouwen voor een opdracht die niet min is. Zich engageren in dat zelfkritische en solidaire verzet leidt naar een confrontatie met de rommeligheid, de imperfectie en de ambiguïteit van het leven. Het is met vallen en opstaan de machteloosheid afleren. Het is het verliezen van het geloof in onschuld. Het is leren leven met de geleidelijkheid, de traagheid, van duurzame verandering.

Ik hoor u al zuchtend denken “een erg feestelijke boodschap is dit niet.” En toch. Deze confrontatie opent ook de mogelijkheid om te erkennen hoe witte, neoliberale en koloniale overheersing ons schaadt, onze relaties beperkt en onze hoofden bezet. Hier ligt een kans om onze passie, onze creativiteit, onze relationaliteit en onze verantwoordelijkheid te heroveren.

Bovendien wordt het verzet waartoe die feministische theologische traditie ons oproept, gedragen door een onwrikbaar geloof in de mogelijkheid om verandering te realiseren. De taak die ons wacht is niet te groot, maar is te volbrengen. Er zijn alternatieven! Dat visioen, dat kunnen wij, dat kunnen u en ik, waarmaken. On-gelofelijk, zegt u misschien. En toch. Er zijn voorbeelden, het is al gebeurd. Er is al eens iemand onder ons opgestaan.

Of die opstanding ook vandaag kan plaats vinden, dat hangt af van u en van mij, en van de mate waarin wij er samen in slagen om verzet aan te tekenen tegen de machten die ons bepalen, dat hangt af van de mate waarin wij samen vreugde vinden in dat verzet.

Bronnen

BOTMAN, M., N. JOUWE & G. WEKKER (ed.), *Caleidoscopische visies. De zwarte, migranten- en vluchtelingen vrouwenbeweging in Nederland*, Amsterdam, Koninklijk Instituut voor de Tropen, 2001.

DECOENE, A., *Hopeloos wit? Een feministische zoektocht naar de bevrijding van God op het kruispunt van racisme en seksisme*, Doctoraatsproefschrift, KU Leuven, 2012.

HARVEY, J., K. CASE & R. GORSLINE (ed.), *Disrupting White Supremacy from Within. White People on What We Need to Do*, Cleveland, OH, The Pilgrim Press, 2004.

KWOK, P.-L., *Postcolonial Imagination and Feminist Theology*, Londen, SCM Press, 2005.

PERKINSON, J., *White Theology. Outing Supremacy in Modernity*, New York, NY, Palgrave MacMillan, 2004.

TROCH, L., *Verzet is het geheim van de vreugde*, Zoetermeer, Boekencentrum, 1996.

VON KELLENBACH, K., *In der Nachfolge der TäterInnen. Feministische Überlegungen*, in K. VON KELLENBACH & S. SCHOLZ (ed.), *Zwischen-Räume. Deutsche feministische Theologinnen im Ausland*, Münster, Lit Verlag, 2000, 27-39.

WOLLRAD, E., *Weissein im Widerspruch. Feministische Perspektiven auf Rassismus, Kultur und Religion*, Königstein, Ulrike Heimer Verlag, 2005.